

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

**РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ
В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

МАТЕРІАЛИ

VI Міжнародної науково-практичної конференції
(Суми, 19–20 травня 2022 року)

Суми
Сумський державний університет
2022

5. Авраменко Н. В. Вітчизняний та зарубіжний досвід державного управління в сфері контролю за якістю медичної допомоги. *Економіка та держава*. 2010. № 12. С-78-80. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/12_2010/26.pdf.
6. Топчій В.В. Напрями запобігання невиконанню чи неналежному виконанню медичним працівником своїх професійних обов'язків та незаконній трансплантації. *Прикарпатський юридичний вісник*. Випуск 4 (29). Том 1, 2019. С. 143-147.

ДО ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗАСТОСУВАННЯ ЗБРОЇ МАСОВОГО ЗНИЩЕННЯ В ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ

Совенко М. Р.

студент II курсу ННІ права

Сумського державного університету

Науковий керівник: Бондаренко О. С.

д. ю. н. доцент, завідувачка кафедри КПДС ННІ права

Сумського державного університету

Відправною точкою розвитку протидії й всеосяжній превенції поширенню зброї масового знищення (далі – ЗМЗ) стала Друга світова війна. З точки зору глобальної безпеки загрози розповсюдження зброї масового знищення та загрози тероризму, особливо з використанням зброї та матеріалів масового знищення, мають особливе значення.

Подальше зростання цих загроз ставить під питання саме існування цивілізованого людства. Про зростання уваги міжнародної спільноти до цих загроз свідчать, наприклад, такі непересічні події 2010 року, як Вашингтонський саміт з (фізичної) ядерної безпеки та прийняття нової Стратегічної концепції НАТО на саміті Альянсу в Лісабоні [1, с. 25].

Зважаючи на своєрідність і автентичність становлення експлуатації ЗМЗ як кримінального злочину, варто простежити процес нормативного закріплення юридичних нюансів цього правопорушення в рамках міжнародної доктрини.

Вперше дефініція «зброя масового знищення» регламентується безпосередньо у міжнародній правовій доктрині, а саме у змісті Протоколу про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів та бактеріологічних засобів (Женевський протокол від 17 червня 1925 року). Подальший розвиток уявлень про ЗМЗ перетікав поступово, надто відмежовано від звичних тенденцій становлення гуманітарного права в постулатах міжнародної доктрини. З одного боку, світова спільнота чудово розуміла, до яких наслідків може призвести магістральна роль ЗМЗ в плані паритету озброєння і зовнішніх відносин. З іншого боку, більшість заходів і зрушень не

мали реального впливу чи глобального значення на початкових етапах встановлення реальної відповідальності за використання ЗМЗ.

Еволюція відбувалася передусім під впливом ретроспективного бачення ЗМЗ як виключно зброї, котрій притаманна дія тотального ураження безвідносно від самої суті атаки чи сенсу поширення — зброї, яка очевидно повинна робити смерть неминучою, завдавати надмірних страждань та володіти ознаками невивіркованої дії. Це стереотипне (дещо звужене й надто утримане) розуміння ЗМЗ лише утвердилося зі створенням ООН. У сучасних умовах для більш коректного розуміння категорії ЗМЗ доцільно й раціонально спиратися на системне тлумачення цілого спектру спеціальних міжнародних договорів, адже воно дає обґрунтовані підстави розглядати здатність завдавати надмірних страждань і властивість невивіркованої дії в якості двох самостійних і самодостатніх критеріїв ЗМЗ (третім критерієм — здатністю робити смерть неминучою, — можна «знехтувати» через його очевидну притаманність (спорідненість) всім типам озброєнь), відмовившись при цьому від жорсткої прив'язки до загальноприйнятої тріади її різновидів: ядерної, хімічної, біологічної ЗМЗ. Саме під таким кутом зору уявляється ефективною подальша міжнародна правотворчість в якості конструктивного рішення у відповідь на заклик Генерального секретаря ООН до модернізації міжнародної системи роззброєння, глобальної заборони ЗМЗ та вивчення можливостей щодо формування глобального порядку денного з цих питань [2, с. 189].

Згідно із фундаментальними висновками резолюції Комісії зі звичайних озброєнь, (себто допоміжного органу Ради Безпеки ООН) від 12.08.1948 р. категорія «зброя масового знищення» повинна бути визначена таким чином, щоб включати зброю, діючу атомним вибухом і за допомогою радіоактивних матеріалів, смертоносну хімічну і біологічну зброю, як і будь-яку розроблену у майбутньому зброю, що володіла б характеристиками, порівнянними за руйнуючою дією з атомною бомбою та іншою згаданою вище зброєю [3, с. 177]. Позиція Комісії була дещо перефразована та деталізована Генеральною Асамблеєю ООН у резолюції 32/84 (XXXII) від 12.12.1977 р. у визначення, що відтоді закріпилося на рівні ООН.

У 1981 році Генеральна Асамблея ООН уклала текст і прийняла положення Декларації про запобігання ядерній катастрофі, згідно із твердженнями якої «...держави, державні діячі, які першими вдадуться до використання ядерної ЗМЗ, здійснять найтяжчий злочин проти людства» [4]. Таке формулювання нашоєхує на думку, що наразі використання ЗМЗ вважається антигуманним заходом, котрий суперечить навіть усталеним засадам збройних конфліктів. Міжнародне гуманітарне право здебільшого зосереджує свою регламентацію на лояльній протидії залучення ЗМЗ через дипломатію,

зовнішньоекономічну блокаду та інші невійськові методи ізоляції країни, що в перспективі здатна вдатись до експлуатації ЗМЗ.

Послугування ЗМЗ під час збройних кампаній чи військових дій підпадає під категорію злочинів, що характеризується забороненими методами досягнення мети або ведення війни. Кодифікація звичаєвого гуманітарного права Комітету Червоного Хреста містить принцип (пункт 70), який забороняє використовувати засоби і методи ведення війни, котрі здатні завдати надмірних ушкоджень чи заподіяти зайві страждання [5].

Насамперед необхідно зазначити, що одним з ключових кроків до становлення відповідальності за цей особливий злочин було визнання міжнародного регулювання цього питання. Зокрема, 21 лютого 1975 року Президія Верховної Ради УРСР узгодила й законодавчо закріпила (імплементувала) положення Конвенції про заборону розробки, виробництва та нагромадження запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про її знищення від 10 квітня 1973 року.

До слова, Україна офіційно ратифікувала Конвенцію (іменується Паризькою) про заборону розроблення, виробництва і застосування хімічної зброї та про її знищення від 13 січня 1993 року. Відповідно до умов угоди висуваються наступні загальні зобов'язання, що констатують формування стратегічної політики стосовно поводження й належної відповідальності за експлуатацію хімічної ЗМЗ: «не розробляти, не виробляти, не придбавати іншим чином, не накопичувати або не зберігати хімічну зброю або не передавати прямо чи непрямо хімічну зброю будь-кому; не застосовувати хімічну зброю; не проводити будь-яких військових підготувань до застосування хімічної зброї; не допомагати, не заохочувати або не спонукати будь-яким чином будь-кого до будь-якої діяльності, яка забороняється державі-учасниці цією Конвенцією; кожна держава-учасниця зобов'язується не використовувати хімічні засоби боротьби з заворушеннями як засоби ведення війни [6].

Що стосується ядерної ЗМЗ, то система обґрунтування її небезпеки й потенційних загроз серед нормативних актів є найбільш широким. У 1968 році під егідою ООН було створено Договір про нерозповсюдження ядерної зброї (Україна зрештою ратифікувала акт 16 листопада 1994 року) [7]. Новелою документа безумовно вважається заборона випробовувати ядерну ЗМЗ в атмосфері, літосфері (у тому числі й під землею) і гідросфері. Договір став рушійною силою гуманітарного забезпечення, оскільки фактично весь кластер цивілізованих держав приєднався до його положень. Не менш вагомим був текст ст. 6, де йшлося про те, що: «...Кожний Учасник цього Договору зобов'язується в дусі доброї волі вести переговори про ефективні заходи по припиненню гонки ядерних

озброєнь у найближчому майбутньому та ядерному роззброєнню, а також про договір про загальне і повне роззброєння під суворим і ефективним міжнародним контролем» [8].

Черговим етапом в цьому етапі слугував Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань. Ключовою інновацією акту є доповнення існуючих загальних зобов'язань (кожна держава-учасниця зобов'язується не робити будь-який випробувальний вибух ядерної зброї і будь-який інший ядерний вибух, а також бере на себе відповідальність за запобігання будь-яким таким ядерним вибухам в будь-якому місці, що знаходиться під її юрисдикцією, суверенітетом, протекторатом або контролем; кожна держава-учасниця зобов'язується надалі утримуватися від спонукання, заохочення або будь-якої участі в проведенні будь-якого випробувального вибуху ядерної зброї і будь-якого іншого ядерного вибуху) та створення системи (де-юре) колективної безпеки і контролю за дотриманням положень документу [9]. Цілком доцільно додати й деякі інші елементи міжнародного гуманітарного права: Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 9 грудня 1948 року, Петербурзька декларація, Положення про закони та звичаї сухопутної війни IV Гаазької конвенції 1907 року, Конвенція про заборону воєнного або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище 1976 року, бюлетень Генерального секретаря ООН «Дотримання міжнародного гуманітарного права збройними силами ООН» від 6 серпня 1999 року, Рішення Комісії зі звичайних озброєнь на базі Ради Безпеки ООН від 12 серпня 1948 року, Конвенція про незастосування строків давності до воєнних злочинів і злочинів проти людяності від 26 листопада 1968 року, Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року тощо. Звісно, зазначені міжнародно-правові одиниці, що консолідують правові ресурси в царині регулювання ЗМЗ, не є вичерпним, тому з точки зору дослідження було зосереджено увагу на найбільш генеральних з огляду на криміналізацію застосування ЗМЗ.

Хоча варто відмітити, що в міжнародному кримінальному праві заборона використання ядерної зброї прямо не передбачена документами, пактами, уніями чи якимись довільними угодами, через що переважно застосування ЗМЗ ототожнюють із проявами і субтильними спробами здійснити інший злочин проти людства, котрий є найбільш близьким за фабулою й диспозитивними нормами. Тим не менш, ефективність кримінально-правової політики регулювання й протидії застосування ЗМЗ повинна відповідати рівню захищеності осіб, суспільства та держави від загроз, які якісно порушують приватні й публічні інтереси.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Протидія тероризму, нерозповсюдженню зброї та матеріалів масового знищення й захист критичної інфраструктури. Київ: НІСД. 2013. 104 с.
2. Галака С.П. Зброя масового знищення. Українська дипломатична енциклопедія: у 5 т. Харків: Фоліо, 2013. Т. 2. 321 с.
3. Самойленко Є.А., Голованова В.І. Поняття та види зброї масового знищення у міжнародному праві. *Журнал східноєвропейського права*. № 70. 2019. С. 175-184.
4. Делійська Декларація про принципи вільного від ядерної зброї та ненасильницького миру від 27 листопада 1986 року: Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/356_200#Text .
5. Міжнародне гуманітарне право – Товариство Червоного Хреста. URL: <https://redcross.org.ua/ihl/>.
6. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення від 13 січня 1993 року: Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_182#o17 .
7. Про приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року: Закон України № 248/94-ВР від 16.11.1994. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/248/94-%D0%B2%D1%80#Text>.
8. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року: Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098#Text.
9. Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань від 24 вересня 1996 року: Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_372#o16 .
10. Денисов В. Н. Зброя масового знищення. Енциклопедія міжнародного права: у 3-х т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко, В. Н. Денисов (співголови) та ін.; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ: Академперіодика, 2017. Т. 2. С. 469–472.